

MORMINTE DE CĂLĂREȚI NOMAZI DE LA CUMPĂNA MILĂNIILOR DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL BUZĂU

drd. EUGEN-MARIUS CONSTANTINESCU

În anii 1979, 1982-1984 am efectuat săpături arheologice la Ulmeni, reședința comunei cu același nume, în punctul „Movila lui Reteșan”, situată la circa 3 km Sud de sat, pe fosta moșie Brădeanca (fig. 1), în cursul cărora am cercetat complexe și am recoltat materiale arheologice din diferite epoci istorice.

Astfel, a fost cercetată parțial o locuință cu podeaua amenajată din lut galben — roșcat bătătorit, au fost recoltate unelte din silex și fragmente ceramice, toate aparținând perioadei de sfârșit a epocii neolitice și de trecere la epoca bronzului. Aceleași perioade îi aparține și un mormânt de înhumare chiruit, cu ocră roșu, M. 16, descoperit în zona centrală a tumulului „Movila lui Reteșan”, în secțiunea S. VIII.

Unei așezări din perioada finală a primei epoci a fierului îi aparțin două complexe de locuire (cercetate în secțiunea S I), mai multe gropi (gr. 2, 3 și 5 din secțiunea S VI), și două complexe de suprafață (cpl. 4 și cpl. 5 din secțiunea SV).

De asemenea, au fost cercetate parțial două locuințe de suprafață (în secțiunea S VI), trei complexe de suprafață (în secțiunile SIV și SV) și mai multe gropi (în secțiunile S IV, V și VI), cu un bogat material aparținând secolelor III-IV e.n. Aceleași perioade îi aparține mormântul M. 1 / 1979¹; precum și unele din mormintele cercetate în anii 1983 și 1984 — M.1, 3, 5, 9 (?), 15 (?).

Trei din mormintele cercetate în anii 1983 și 1984 — anume M. 4, 8 și 11 se datează, pe baza inventarului, în secolele IX-XI e.n. Din acestea, ultimele două, M. 8 și 11, după inventar, au aparținut unor călăreți nomazi.

Mormântul 8, este, mai exact spus, o înmormântare rituală (cenotaf?). Groapa, de formă aproximativ ovală, cu dimensiunile de 0,48 x 1,01 m, a fost deranjată în mare parte de groapa unei borne topometrice cu semnal de lemn și, la rândul ei, a deranjat și distrus aproape complet un mormânt de incinerare, M. 10.

---

¹ E.M. Constantinescu, Săpăturile arheologice de la Ulmeni, în MCA. XIV, Tulcea, 1980, p. 668-671

coborând sub nivelul fundului gropii acestui mormânt cu 0,10 m spre Est și 0,17 m spre Vest². În umplutura gropii mormântului 8 se afla cenușă amestecată cu cărbuni de lemn și foarte rare, aproape neînsemnate ca dimensiuni, oase calcinate³. În groapă a fost depus craniul unui cal, sprijinit de peretele de Vest al gropii, cu botul spre suprafață și occipitalul spre fundul acesteia, partea superioară (botul) fiind ușor înclinată în afară. Craniul era așezat pe un strat de pământ de umplură amestecat cu cenușă, gros de 0,13-0,15 m, occipitalul său fiind, deci, cu 13-15 cm mai sus față de fundul gropii (fig. 2/1). Între dinții animalului, în parte deranjați din poziția anatomică de animalele pământului, se afla o zăbală din fier monobară, masivă, lungă de 12,5 cm, cu capetele barei îndoită în formă de za rotundă, în care erau prinse două verigi-psalii din fier, circulare, cu diametrul de 4 cm fiecare (fig. 2/2). Ca urmare a oxidării metalului, în momentul descoperirii verigile erau rigidizate împreună cu bara. Unul din capetele zăbalei cu veriga respectivă era frânt (fig. 2/2). Pe același pat de pământ de umplură, câțiva centimetri spre dreapta de craniu și aproximativ la același nivel cu zăbala se afla partea inferioară a unui picior al calului, iar pe fundul gropii, de o parte și de alta a craniului și în fața acestuia la distanță de 0,40-0,60 m. se aflau mai multe fragmente, unele mai lungi, din celelalte picioare ale animalului. Pe marginile gropii, urcând câțiva centimetri și pe pereții verticali ai acesteia, s-a observat un strat subțire de materie organică descompusă (pielea?), de culoare alb-cenușie. Nu au fost sesizate urme de foc în groapă, motiv pentru care nu putem preciza dacă cenușa din umplutura gropii a fost depusă intenționat sau a ajuns acolo întâmplător, antrenată ca urmare a deranjării mormântului 10, de incinerare, care a avut foarte multă cenușă în umplură. Nu a existat nici un os de altă proveniență și nici vreun alt obiect de inventar.

Mormântul 11, înhumat, orientat SV-NB, defunctul fiind depus în decubit dorsal, cu brațele întinse pe lângă corp; craniul era întors spre dreapta. Oasele erau foarte friabile și, în parte, descompuse de acizii din sol. S-au păstrat oasele craniului, câțiva dinți, clavicula stângă, parțial oasele brațului stâng, oasele brațului drept, câteva vertebre, fragmente din oasele bazinului, oasele piciorului drept și parțial cele ale piciorului stâng. Pe locul oaselor descompuse s-a observat în stratul de cenușă de pe fundul gropii o pulbere gălbuie.

Paralel cu oasele scheletului uman, în stânga acestuia, ocupând partea de Nord-Vest a gropii, așezate pe un pat de pământ de umplură amestecat cu cenușă gros de câțiva centimetri (8-12 cm), deci mai sus decât oasele călărețului, au fost depuse craniul și părțile inferioare ale picioarelor unui cal (fig. 3/A). Craniul calului și un fragment dintr-un picior anterior al animalului erau situate parțial deasupra (suprapuneau) claviculei stângi, omoplatului și humerusului de pe aceeași parte a călărețului, fără a fi în contact cu acestea (erau mai sus cu câțiva centimetri).

² Fundul gropii mormântului M. 10 era ușor înclinat de la Vest spre Est.

³ Este posibil ca cenușa, cărbunii și foarte puținele fragmente de oase calcinate să provină din umplutura mormântului M. 10, de incinerare, distanță în bună parte prin săparea gropii mormântului M. 8.

Și oasele de animal erau foarte friabile, degradate de acizii din sol, dar mai puțin decât cele umane. Se păstrau bine dinții animalului, din care câțiva erau împrăștiați în umplutura gropii de către animalele pământului, oasele unui picior din față, depuse la nivelul toracelui călărețului, și ale unui picior din spate al calului, depuse la nivelul genunchilor stăpânului.

Scheletul călărețului era depus paralel și mai aproape de latura de Sud-Est a gropii, iar părțile din scheletul calului au fost așezate de-a lungul scheletului uman, puțin mai sus (pe un pat de pământ de umplutură amestecat cu cenușă) și paralel cu acesta, ocupând partea de Nord-Vest a gropii. Craniul animalului, orientat cu botul spre Vest și occipitalul spre Est, se afla la nivelul celui uman, chiar puțin mai spre capătul gropii, iar părțile din picioarele calului au fost depuse două câte două, în lung, unele după altele, paralel cu scheletul călărețului, înșirate de la Vest spre Est⁴.

Groapa, de formă quasirectangulară, lungă de 2,50 m, mai largă la cap (1,20m) și mai îngustă la picioare (0,90 m), avea colțurile dinspre Vest rotunjite, latura de Nord arcuită spre interior, iar latura scurtă de la picioare frântă în unghi spre exterior și colțurile unghiulare (fig. 3). În zona mediană a scheletului uman (bazin), fundul gropii a fost săpat mai adânc decât spre capete, astfel că picioarele și capul călărețului au stat mai sus, iar bazinul mai jos cu 0,08-0,11 m. Pe fundul gropii, în zona unde zăceau craniul și toracele călărețului, spre latura de Sud-Est a gropii, s-au observat urmele unui foc puternic, care a ars în groapă înainte de depunerea corpului uman și a părților din corpul calului, în locul respectiv formându-se o crustă tare de pământ ars la roșu. Pe fundul gropii, mai ales în partea unde era depus scheletul călărețului, se afla un strat de cenușă amestecată cu cărbuni, gros de 0,01-0,03 m; în zona de la bazin spre vârful picioarelor, grosimea stratului de cenușă a fost mai mare: 0,03-0,06 m. Oasele umane zăceau direct peste acest strat de cenușă. Groapa a fost săpată până la adâncimea de —1,35 m față de nivelul actual de călcare.

Inventarul mormântului, bogat, se compune din:

— cuțit (pumnal?) din fier, cu un singur tăiș, în teacă de lemn bine păstrată, cu mânerul și vârful rupte din vechime (fig. 3/1); depus la nivelul coapsei stângi; L = 11,4 cm;

— cataramă rotundă din fier, din bară groasă, rotundă în secțiune, cu spin de fier (fig. 3/2); pe bazin, în stânga; D = 4,5 cm;

— obiect din fier (mâner?), placat cu lemn și încorporând în masa de oxizi ce-l înconjoară fragmente de os (fig. 3/3); pe bazin, în dreapta; L = 5,5 cm;

— vârf de cuțit din fier, cu urme de la teaca de lemn prinse în stratul de oxizi (fig. 3/4); în zona centrală a bazinului; L = 3,5 cm;

— amnar din fier, în forma literei B cu volute spre exterior, are un braț rupt din vechime (fig. 3/5); lângă șoldul drept; L = 5,3 cm;

⁴ Situație înregistrată atât în zona nord-pontică, cât și în Muntenia pentru această categorie de complexe funerare.

— fragment de lamă de silex alb — lăptos, opac, cu numeroase urme de lovire (fig. 3/6); lângă amnar, dim: 2,5 x 2,6 cm;

— fusaiolă din perete de vas, gaura conică, asimetrică, marginile neregulate (neșlefuite); culoare alb-gălbuie; (fig. 3/7); între craniile călărețului și cel al calului; D = 4,3 cm;

— vârf de săgeată din fier, cu axul frontal lung, rotund în secțiune, două aripioare laterale în jumătatea posterioară și peduncul scurt (fig. 3/8); înfipt între tibia și peroneul piciorului stâng al călărețului, la jumătatea gambei; L = 4,9 cm;

— zăbală din fier monobară, lungimea 13 cm, cu capetele întoarse în formă de za rotundă, în care erau fixate două verigi-psalii circulare, cu diametrul de 5,5 cm, respectiv 5 cm (fig. 3/9); între maxilarele calului. Ca urmare a umidității din sol, zăbala, ca și celelalte obiecte din fier, era puternic oxidată și frântă în patru fragmente.

Obiectul din fier placat cu lemn descoperit pe bazin în dreapta este, probabil mânerul (rupt) cuțitului (pumnal?), aflat lângă șoldul stâng, iar vârful de cuțit din zona centrală a bazinului ar putea să fi făcut parte din același obiect, ambele fragmente fiind împrăștiate în groapă de animalele pământului.

În cursul unor cercetări de suprafață pe care le-am făcut în câmpia dintre cursurile râurilor Buzău și Râmnicu Sărat în vara anului 1987, am identificat alte două morminte de călăreți nomazi.

În satul Ziduri, reședință de comună, la 2 km Nord de sat pe șoseaua spre Rm. Sărat, la Vest de aceasta, se află movila Orzâneasca Mare (fig. 1). În timpul arăturilor de vară, plugul tractorului a scos la suprafață, chiar pe vârful movilei, un mormânt de înhumare orientat Vest-Est, în care, alături de oase umane, păstrate în stare precară, se afla și un craniu de cal, între maxilarele căruia era o zăbală din fier monobară, cu capetele barei întoarse în formă de za în care erau prinse două verigi din fier rotunde, cu diametrul de 4 cm, respectiv de 4,5 cm. Obiectul era puternic oxidat, din care cauză s-a descompus în mai multe fragmente. Din umplutura gropii am recoltat un nucleu de silex, cu dimensiunile 3 x 4,3 cm, cu muchiile și colțurile tocite în așa fel încât sugerează folosirea lui pentru scăpărat. Deși nu am găsit nici o urmă care să indice prezența unui amnar, credem, totuși, că nucleul de silex a fost folosit pentru scăpărat, după un procedeu cunoscut până târziu în epoca modernă de locuitorii satelor, anume lovind între ele două „pietre tari” = nuclee de silex.

În satul Știubei, comuna Râmnicelu (județul Buzău), imediat în marginea de Est a șoselei Rm. Sărat — Balta Albă se află „Movila Săpată” (fig. 1). În vara aceluiași an (1987) în timpul arăturii, plugul tractorului a scos la suprafață un schelet uman, orientat VSV-ENE, alături de care, în aceeași groapă, erau depuse părți din corpul unui cal: craniul și părțile inferioare ale picioarelor. Între maxilarele calului se afla o zăbală din fier monobară, cu două verigi rotunde la capete. Fiind

în stare avansată de degradare (oxidare) zăbala nu a putut fi recuperată. În umplutura gropii nu s-a mai găsit alt inventar, cu excepția unor urme de rugină, provenind de la mai multe (3) obiecte din fier.

Obiceiul depunerii unor părți din scheletul calului (sacrificat ritual? și, eventual, consumat, în parte, la banchetul funerar?) sau a calului întreg alături de călărețul defunct în secolele X-XIII e.n., este propriu populațiilor de călăreți nomazi de origine asiatică: pecenegi, uzi, berindei, cumani⁵. Prezența zăbalelor monobară este caracteristică mai ales pecenegilor⁶. Cele mai multe dintre descoperirile de acest fel sunt datate în secolele X-XI⁷. Creșterea numărului descoperirilor de complexe funerare care, pe baza ritului, ritualului și inventarului sunt atribuite populațiilor de călăreți nomazi din secolele X-XIII⁸, a permis mai buna cunoaștere a realităților istorice din spațiul carpato-dunărean în această perioadă, inclusiv a raporturilor autohtoni-migratori, și a sporit preocupările pentru o mai corectă clasificare, departajare și atribuire etnică a vestigiilor arheologice din această categorie.

Celor 12 morminte de călăreți turci cunoscute până acum în Muntenia⁹ li se adaugă cele 4 morminte descoperite în județul Buzău. Dintre acestea, unul, M.8, de la Ulmeni „Movila lui Reteșan”, este o înmormântare rituală (cenotaf¹⁰), având

⁵ Citez numai articolul lui M. Sîmpetru, în SCIVA, 24, 1, 1973, p. 443-468, care face istoricul problemei, cu bibliografia acesteia.

⁶ S.A. Pletneva, MIA, 62, 1958, p. 151-186; N. D. Mei, VSIIMK, 23, 1948, p. 45-49; V. Leahu și G. Trohani, în SCIVA, 29, 4, 1978, p. 529-539; N. Hartuche și F. Anastasiu, în Istros, I, 1980, p. 263-279; V. Spinei, Moldova în secolele XI-XIV, București, 1982, p. 139; G.A. Fedorov-Davidov, Coevnichi "ostož"noi Evropl pod vlast'ju zolotoordinskh hanov, Moscova, 1966, este de altă părere.

⁷ S.A. Pletneva, op.cit.; idem, MIA, 109, 1963, p. 216-258; D. Berciu, în MCA, V, 1959, p. 152; V. Leahu și G. Trohani, în SCIVA, 29, 4, 1978, p. 529-539; N. Hartuche și F. Anastasiu, în Istros, I, 1980, p. 263-279; V. Spinei, op.cit., p. 139; din nou G.A. Fedorov-Davidov, op.cit., p. 5-10, 115-116, 120-131, este de altă părere.

⁸ La Sud de Carpați, sunt cunoscute mormintele de la Jilava (cenotaf?), D.V. Rosetti, Germania, 18, 1934, p. 207-213; Tanghru, D. Berciu, în MCA, V, 1959, p. 152; Movilă, Gh. Diaconu și P. Diaconu, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 135-140; Oltenița, „La Iordoc”, S. Morintz și Barbu Ionescu, în SCIV, 19, 1, 1968, p. 101; Oltenița, N. Jărenie, M. Sîmpetru, în SCIV, 24, 3, 1973, p. 454; Curcani, „Potcoava”, M. Sîmpetru și D. Șerbănescu, în SCIV, 22, 3, 1971, p. 443-449; Rimnicelu (jud. Brăila) (M. 11), N. Hartuche, F. Anastasiu, în Istros, I, 1980, p. 263-266; Lăcoteanca, „Movila Olarului” (M. 5 și 9), N. Hartuche, F. Anastasiu, op. cit., p. 267-273; Lăcoteanca, „La Moș Filon” (M. 5/1972); N. Hartuche, F. Anastasiu, op. cit., p. 273-274; Vîlănești (Purani, Teleorman) (2 morminte), Valeriu Leahu, George Trohani, în SCIVA, 29, 4, 1978, p. 529-539.

⁹ În Moldova, cu precădere, în Sudul Moldovei, V. Spinei repertoriază 53 de localități în care au apărut morminte ale nomazilor turanici din secolele X-XIII, V. Spinei, Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII, Iași, 1985; idem, Moldova în secolele XI-XIV, Buc. 1982, p. 138.

¹⁰ Vezi nota 8.

unele analogii cu descoperirea de la Jilava, unde, însă, a fost depusă jumătate din scheletul unui cal. Încadrăm acest complex funerar între cele atribuite pecenegilor din Câmpia Dunării, pe baza elementelor de ritual și inventar: 1. caracterul tumular al înmormântării; 2. depunerea rituală în groapă a craniului de cal, orientat cu botul spre Vest (lipit de peretele de vest al gropii) și a părților inferioare ale picioarelor calului, înșirate, în ansamblu, de la Vest spre Est¹⁰ (vezi fig. 2/1) și 3. prezența zăbalei de fier dintr-o singură hară, cu inele simple, mobile, la capete¹¹ (fig. 2/2).

Al doilea complex funerar de la Ulmeni „Movila lui Reteșan”, M. 11, prezintă elemente tipice înmormântărilor din Câmpia Română din sec. X-XI atribuite pecenegilor de majoritatea cercetătorilor români: 1. înmormântare secundară într-un tumul; 2. ritul înhumației, cu depunerea defunctului în decubit dorsal, cu mâinile pe lângă corp; 3. orientarea (aproximativ) Vest-Est; 4. depunerea rituală, în aceeași groapă, în stânga călărețului, a craniului de cal, orientat cu botul spre Vest și părților inferioare ale picioarelor, înșirate de la Vest spre Est; 5. prezența zăbalei monobară, cu capetele îndoit în formă de za în care sunt prinse două inele mobile, aproximativ de aceeași grosime cu bara.

Pe baza acestor elemente de rit, ritual și inventar, mormântul M. 11 de la Ulmeni poate fi atribuit pecenegilor și datat în secolul XI. Prezența în inventarul acestui mormânt a amnarului în formă de B, cu capetele întoarse în volute spre exterior, cu analogii în mormintele de la Vitănești¹², Tangîru^{12a} și Lișcoteanca, „Movila olarului”, M. 5¹³, ar putea împinge datarea mormântului 11 de la Ulmeni către mijlocul, poate chiar spre sfârșitul aceluși secol¹⁴. În acest caz, ar trebui să avem în vedere, pe de o parte, ipoteza formulată de P. Diaconu cu privire la mutarea centrului de putere al pecenegilor de la Vest spre Est în cursul secolului XI¹⁵, pe de altă parte, posibilitatea ca la Râmnicelu, Lișcoteanca și Ulmeni să avem a face cu un nou val de pecenegi alungați de uzi sau cumani de dincolo de Nipru¹⁶ după 1036, dar și o a treia ipoteză, anume posibilitatea ca această piesă de inventar, care nu apare deloc în descoperirile de epocă din Nordul Mării Negre¹⁷, să fi fost preluată de pecenegi în urma contactelor cu populația străromânească locală, care cunoștea și folosea de mai mult timp acest tip de amnar¹⁸. De altfel,

¹⁰ M. Sîmpetru, în SCIV, 24, 3, 1973, p. 457.

¹¹ Ibidem.

¹² Valeriu Leahu, George Trohani, în SCIV, 29, 4, 1978, p. 530, fig. 2/7.

^{12a} D. Berciu, în MCA, V, 1959, p. 152 și fig. 10/1.

¹³ N. Harjuc, F. Anastasiu, op. cit., p. 269 și fig. 5/3.

¹⁴ M. Sîmpetru, op. cit., p. 454-455.

¹⁵ P. Diaconu, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 469 și nota 31.

¹⁶ M. Sîmpetru, op. cit., p. 455.

¹⁷ M. Sîmpetru, op. cit., p. 454, nota 41.

¹⁸ Spre exemplu, în cimitirul nr. 2 de la Bratei, corespunzând unui nivel de locuire din epocă nr. 2 de aici, datate, ambele în secolele VII-VIII e.n. și situându-se la nivelul celei mai vechi etape a culturii Dridu, apare acest tip de amnar — cf. Ion Nestor și Eugen Zaharia, în MCA, X, 1973, p. 196-197, fig. 2/5.

analogia cea mai apropiată pentru amnarul de la Ulmeni îl găsim în dependența nr. 2, „atelierul de fierărie”, din secolul X, de la Bucov — Rotari¹⁹.

De asemenea, mormântul I I de la Ulmeni este primul caz din cele cunoscute până în prezent, când putem sugera, cu destul de mare șansă de a fi aproape de realitate, cauza decesului călărețului. Am în vedere vârful de săgeată înfipt între tibia și peroneul piciorului stâng, care, cred, a cauzat moartea printr-o infecție generalizată sau chiar prin otrăvire. Cea de a doua posibilitate ne este sugerată de starea avansată de „putrezire” a oaselor călărețului tiurc de la Ulmeni, o situație care nu este menționată în celelalte descoperiri din această grupă, fiind deci, necunoscută, poate cu excepția celei de la Jilava.

Cât privește atribuirea etnică a mormintelor de călăreți nomazi descoperite în județul Buzău, credem că aceasta nu întâmpină prea multe dificultăți, pornind de la omogenitatea de rit și ritual, deja menționată, și prezența, în toate cele patru complexe funerare, a zăbalei din fier dintr-o singură bară, cu capetele îndoit în formă de za în care sunt fixate verigile-psalii. Având în vedere că uzii și berindeii nu s-au instalat niciodată în Muntenia (nu sunt atestați nici documentar, nici arheologic), că grupurile de cumani au pătruns aici mult mai târziu și că, de obicei, cel puțin pentru zona nord-pontică, aceștia se îngropau împreună cu calul întreg deus în aceeași groapă sau în groapă separată, că în numeroase complexe atribuite cumanilor calul lipsește, orientarea este diferită, iar ca piesă specifică de inventar aceștia au zăbăluța (cu bara articulată din două segmente)²⁰, credem că putem atribui pecenegilor cele patru morminte descoperite în județul Buzău.

Totodată, complexele funerare pecenege din județul Buzău, plasate, două în apropiere de cursul Săratei, în Câmpia de la poalele dealului Istrița, iar celelalte două în vecinătatea apei Râmnicului Sărat, la Ziduri — Movila Orzăneasca Mare și Știubei — Movila Săpată, împreună cu cele de la Râmnicelu și Lișcoteanca, județul Brăila, conturează o zonă în care, după toate aparențele, a existat un centru de concentrare a pecenegilor la mijlocul și, probabil, în a doua jumătate a secolului XI. Un element comun tuturor celor opt complexe funerare din județele Buzău și Brăila, în afara prezenței zăbalei monobară, este absența totală a scărilor de șa, element care apare în mormântul nr. 1 de la Vițânești²¹, în câmpia Teleormanului și se sugerează că ar fi existat în mormântul de la Movilița²². Având în vedere faptul că, în secolele IX-X (XI) ritualul depunerii scărilor de șa din fier în morminte este pus pe seama maghiarilor²³ (asociat, uneori, cu depunerea

¹⁹ M. Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978, p. 117, fig. 92/24. Atragem atenția că în aceeași așezare, în secțiunea J, caroul 16, a fost găsit un amnar foarte apropiat de cel de la Bratei, amintit mai sus, la nota 18.

²⁰ Vezi discuția la M. Simpetru, op.cit., p. 444-445, 449 și nota 19.

²¹ Valeriu Leahu, George Trohani, în SCIV, 29, 4, 1978, p. 530 și fig. 3/2a, b, 3a, b.

²² Gh. Diaconu și P. Diaconu, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 136.

²³ M. Rusu, E. Dörner, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 705-711, acărte în mormintele I, 2, 8, 9, 10, 11, 12; asociate cu membre de oase în mormintele 2 și 8; membre de oase apar și în mormintele 3 și 7, care nu au acărte. De remarcat că acărte de șa din mormintele maghiare au altă formă decât cele de la Vițânești.

ca ofrande a unor părți din membre de oaie) situație înregistrată la Vitănești²⁴, dar nesigură la Movilița²⁵, că mormântul 1 de la Vitănești a fost datat în prima jumătate a secolului al XI-lea, iar cel de la Movilița în secolul XI fără alte precizări, considerăm acceptabilă ipoteza conform căreia apariția scărilor de șa în complexe menționate și depunerea ca ofrande a unor părți din membre de oaie se datorează unor contaminări = contacte ale pecenegilor cu maghiarii, posibile chiar la Sudul Carpaților²⁶, unde sunt semnalate incursiuni ale maghiarilor chiar în secolul X²⁷, fără ca, prin aceasta, să se modifice nici atribuirea etnică propusă pentru descoperirile de la Vitănești și Movilița, necum pentru celelalte, nici raportul de forțe din Muntenia în secolele X-XI printr-o eventuală prezență a maghiarilor aici: despre așa ceva nu poate fi vorba, având în vedere, între altele, raporturile dintre pecenegi și maghiari în stepele nord-pontice²⁸, dar și în cadrul conflictelor de la Dunăre. În schimb, contacte între maghiari și pecenegi au putut exista, prilejuite și de alte evenimente, cum ar fi expediția comună împotriva Imperiului bizantin din anul 932 sau statomizarea unor relații de bună vecinătate între aceste două etnii consemnate în diferite momente istorice²⁹. Dominația pecenegilor asupra Câmpiei Dunării, marcată prin complexe funerare menționate, a fost, cu siguranță, o stavilă care a blocat expansiunea maghiarilor la Sud de Carpați la sfârșitul secolului X și în secolul XI.

Prezența amnarului în complexe funerare pecenege de la Vitănești (m. 1), Tanău, Ulmeni (m. 11) și Lișcoteanca — Movila Olarului (m. 9), toate datate în secolul XI, credem că este rezultatul unor interrelații culturale (de aculturație) ce au existat între pecenegi și populația românească, majoritară în întreg spațiul carpato-dunărean, a cărei prezență se exprimă aici, ca și în spațiul dintre Prut și Nistru prin așezările și necropolele culturii Dridu. Chiar dacă, în momentul pătrunderii pecenegilor în zona de câmpie din stânga Dunării, așezările Dridu vor fi fost stânjenite, unele putând chiar să-și înceteze temporar existența ca urmare a acestor evenimente³⁰, cu siguranță că, la scurt timp după instalarea dominației călăreților nomazi în Muntenia³¹ viața și-a reintrat în normal, multe din așezările

²⁴ V. Leahu, G. Trohani, op.cit., p. 529, m. 1 — scărițe și fragmente dintr-un membru posterior de oaie; p. 533 — in. 2 — părți dintr-un membru anterior de oaie (fără scărițe).

²⁵ Gh. Diaconu, P. Diaconu, op.cit., p. 136 și fig. 3/10. În același loc se precizează că descoperitorii au găsit două scări de șa și o zăbală, nerecuperate.

²⁶ V. Leahu, G. Trohani, op. cit., p. 535.

²⁷ Radu Harhoiu, în SCIV, 23, 3, 1972, p. 424, cu bibliografia.

²⁸ Mai recent, discutarea realităților nord-pontice în ultimul deceniu al secolului IX, cu toată bibliografia, la V. Spinei, *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X*, în *Arheologia Moldovei*, XIII, Iași, 1990, p. 103-147; pentru aceste evenimente, p. 118-119, 131; D.Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 51.

²⁹ V. Spinei, op. cit., p. 131.

³⁰ Opinie exprimată și de M. Simpetru, op. cit., p. 451, 453, 462.

³¹ Unii cercetători acceptă opinia conform căreia aceasta s-a întâmplat între anii 976 și 1000 — vezi M. Simpetru, op. cit., p. 452; alții consideră că aceștia au pătruns în Sudul Moldovei și Estul Munteniei mai devreme — vezi D.Gh. Teodor, op. cit., p. 51; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Buc. 1982, p. 139.

Dridu din câmpie reluându-și existența, semnalată în secolul XI³². Sub acest aspect, este demn de precizat că, la Ulmeni, pecenegii foloseau ca loc de înmormântare același tumul, „Movila lui Reteșan”, pe care, în secolul X, îl foloseau și românii; mormântul 4 / 1983, de înhumăție, orientat Vest-Est, a avut ca inventar un vas tipic pentru cultura Dridu. Iar la numai 5 km spre NV, la Pietroasele, în punctul „Cărmidărie” a funcționat, chiar în perioada dominației pecenege, o așezare din care, în 1976, a fost cercetată o locuință semiîngropată cu mult material ceramic și inventar tipic, aparținând culturii Dridu. Cu siguranță că între locuitorii comunităților Dridu din Muntenia și pătura de războinici călăreți nomazi sau statornicit relații, care, în cursul secolului XI, trebuie să fi ajuns la un stadiu de conviețuire pașnică, influențând mai ales viața alogenilor, aceștia parcurgând etape importante pe drumul spre sedentarizare, împrumutând unele elemente specifice civilizației vechi românești. Dintre acestea socotim că face parte și folosirea amnarului de către pecenegii din Câmpia Dunării în secolul XI, cu aproape un secol mai devreme decât apare această piesă în complexe de la Sudul Dunării (Bulgaria) sau din zona Dunării Mijlocii³³ (Ungaria). Această ipoteză de lucru este de natură să sugereze unele direcții de cercetare cu privire atât la originea piesei în discuție, la căile pe care aceasta se difuzează, la etapele acestui proces cât și la elementul sau elementele etnice participante la difuzarea acestui tip de amnar în Europa Centrală și de Sud-Est în primele secole ale mileniului II.

Este greu de precizat împrejurarea în care a ajuns vârful de săgeată în gamba stângă a călărețului nomad din mormântul 11 de la Ulmeni, dar credem că aceasta nu s-a datorat unor conflicte cu populația locală, ci, mai curând este urmarea participării personajului respectiv la vreo expediție în zona Dunării, poate chiar la Sud de marele fluviu, cum sunt numeroasele atacuri inițiate de pecenegi peste Dunăre în perioada 1027-1036 sau în anii 1048-1049³⁴. Dar, având în vedere ipoteza propusă mai sus pentru datarea mormântului 11 de la Ulmeni în a doua jumătate a secolului XI, când pecenegii nu mai pot iniția atacuri la Sud de Dunăre, fiind, însă nevoiți să facă față unor atacuri dinspre Est ale uzilor, berindeilor și cumanilor, este mai curând de supozat că într-o astfel de împrejurare a fost rănit călărețul înhumat în „Movila lui Reteșan”³⁵. Populația locală românească dispunea atât de mijloacele cât și de capacitatea de a-și apăra viața și bunurile; în secolele IX-XI românii au parcurs un stadiu avansat al procesului de structurare a societății feudale și de organizare politică prestatală, mărturie stând aici, în zona de Nord-Est a Munteniei, cetățile, sistemele de fortificație și reședințele cneziale de la Slon,

³² D. Gh. Teodor, op. cit., p. 52.

³³ P. Diaconu, *Dacia*, N.S. 16, 1972, p. 317-323; M. Sîmpetru, op. cit., p. 454.

³⁴ P. Diaconu, în *SCTV*, 18, 3, 1967, p. 463-476.

³⁵ Încercând să-și apere zonele asupra cărora își exercitau dominația dincoace de Nistru, în zona Dunării Inferioare, zone care constituiau baza existenței lor, pecenegii apărau, poate chiar în colaborare sau în înțelegere cu populația românească, așezările și înjghebările social-politice locale din acea vreme împotriva noilor atacatori.

județul Prahova³⁶, care acoperă întreaga perioadă dintre a doua jumătate a secolului IX și prima jumătate a secolului XII³⁷. Mai mult chiar, atât fortificațiile de la Slon, în special construcțiile de piatră, la ridicarea cărora s-a făcut simțită prezența unor meșteri bizantini, cât și circulația monetară din zona Buzăului³⁸ în secolele X-XII confirmă existența unor relații neîntrerupte ale populației românești din stânga Dunării cu Imperiul Bizantin, în ciuda unor vicisitudini și greutăți reale, aceste relații constituind unul din elementele definitorii ale procesului evolutiv pe care îl parcurge, în această perioadă, societatea veche românească nord-dunăreană. Prezența temporară în zona de câmpie din vecinătatea Dunării a pecenegilor, apoi a cumanilor, prezență care s-a manifestat sub forma unei dominații militar-politice dar implicând și anumite raporturi economice, exprimate în dări pretinse de dominatori de la populația locală, nu a afectat și nici nu putea să afecteze organizarea social-politică a societății românești, superioară celei a călăreților nomazi, și nici nu a putut opri evoluția societății locale, chiar dacă temporar a frânat desfășurarea normală a procesului. Modul de viață sedentar al comunităților românești cu siguranță a exercitat o anume atracție asupra grupurilor de călăreți nomazi, unii dintre ei trecând, treptat, la sedentarism. În acest sens credem că pot fi interpretate toponimele ce-i amintesc pe pecenegi în județele Buzău-Peceneaga, un pârâiaș cu valea sa³⁹, și Brăila — pădurea Peceneaga⁴⁰.

Cartarea descoperirilor pecenege cunoscute până în prezent în Muntenia pare să contureze trei zone de concentrare a acestora: 1. Câmpia Teleormanului (chiar dacă, deocamdată, în această zonă se cunoaște o singură descoperire — cele două morminte de la Vitănești; în viitor este posibil să apară și altele); 2. Zona Argeșul inferior — Moștiștea, cu descoperirile de la Jilava, Tangîru, Oltenița „la lordoc”, și „la Renie”, Curcani și Movilița (cele mai multe descoperiri, deocamdată), și 3. Zona Buzău-Brăila, cu descoperirile de la Ulmeni, Ziduri, Știubei, Lișcoteanca „Movila Olarului” și „la Moș Filon” și Râmnicelu. Cronologic, cel mai timpuriu dintre acestea pare să se plaseze descoperirea de la Vitănești, județul Teleorman, dacă avem în vedere prezența scărilor de șa în inventarul mormântului I de aici. Păstrând același criteriu, ar urma mormântul de la Movilița, și, deci, în ansamblu, zona Argeșul inferior — Moștiștea. În sfârșit, absența scărilor de șa în complexele funerare pecenege din zona Buzău — Brăila, ar plasa acest centru într-o etapă mai târzie, poate în a doua jumătate și spre sfârșitul secolului XI. În același sens ar putea fi invocată și menținerea, în această zonă, a unor toponime, care amintesc de existența aici a pecenegilor. Este o posibilă schemă care își așteaptă confirmarea sau infirmarea de la descoperiri viitoare.

³⁶ M. Comșa, *Un Knezat roumain des X-e - XII-e siècles a Slon-Prahova*, în *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 303-317.

³⁷ *Ibidem*, p. 314.

³⁸ Vezi în acest volum studiul Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Eugen-Marius Constantinescu, Monede romane, târzii și bizantine din colecțiile Muzeului Județean Buzău*.

³⁹ B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 381-382; *Marele dicționar geografic al României*, București 1901, vol. IV, p. 666.

⁴⁰ *Marele dicționar geografic al României*, Buc., 1901, vol. IV, p. 666.

